

EDITORIAL

Dr. Virgil Ștefan NIȚULESCU
Redactor-șef

ABSTRACT

The theme of the 2020 International Museum Day was Museums for Equality: Diversity and Inclusion. It was chosen as a result of a long term change recorded in the current activities of museums, worldwide. After a rather long process of change, which started in the seventh decade of the last century, museums became not only witnesses, but, also, actors of the wider concern regarding issues as combating social exclusion, especially based on race, social status, level of wealth and education, gender, ethnicity or religion. Museums became fora for debate and promoters of the public policies devoted to the increase of democracy and equality. A special moment was caused by the current pandemic, which increased the public expectations on museums to deliver cultural goods, many times, in a digital format, in order to grant the social need for access to cultural and natural heritage. In Romania, such a debate is still at its beginnings.

Key-words: Museums for equality; museums for social inclusion; challenges during the pandemic.

<https://doi.org/10.61789/rm.2020.01>

Muzeele funcționează (desigur, nu doar ele) ca niște veritabile seismografe ale societății, în orice stat democratic. Cel puțin, așa se întâmplă de mai bine de șase decenii, de când muzeele au început să iasă din izolarea savantului închis în turnul de fildeș, înțelegând că singura menire a patrimoniului pe care acestea îl dețin este aceea de a fi împărtășit publicului; patrimoniul care nu este cunoscut de public este, socialmente, inexistent și, ca atare, nu are nicio valoare, pentru că, așa cum știm, valoarea obiectelor originează exclusiv în mintea umană, cea care conferă atribute lucrurilor. Din acel moment, care a urmat șocului moral mondializator ulterior celui de al Doilea Război Mondial, muzeele au încetat să mai fie doar niște auxiliare ale sistemelor educaționale sau niște segmente ale lanțului de institute de cercetare. Au devenit actori sociali. Evident, asta nu s-a întâmplat peste noapte, pentru că nici conștientizarea acestei mutații nu s-a petrecut doar într-un deceniu.

Ar trebui adăugat, de fapt, ar trebui subliniat că acest proces nu poate avea loc decât în societățile democratice. În cele autocratice, muzeele sunt doar instrumente în mâna puterii politice și, fiind lipsite de autonomie – sau, mai precis, muzeografi fiind lipsiți de dreptul de a concepe activitățile muzeale în afara deciziei autorității politice –, nu au cum să joace un rol propriu în societate. Gradul de autonomie decizională al muzeelor este un sensibil indicator al sănătății societății civile. Desigur, același lucru se poate spune și despre instituțiile de spectacole sau concerte, doar că, în cazul artelor spectacolului se lucrează exclusiv într-un limbaj simbolic, în vreme ce muzeele apelează, preponderent, la limbajul direct, chiar dacă, în expoziții, cel puțin, discursul primește, adeseori, un veșmânt alegoric.

Pentru ca această schimbare să se producă, a fost nevoie de impactul a două evoluții paralele. Pe de o parte, s-a produs o creștere constantă

a interesului societății civile pentru implicarea în tot felul de cauze publice, de la lupta pentru îndiguirea schimbărilor climatice, până la controlul strict al utilizării resurselor publice; pe de altă parte, chiar specialiștii din muzee au început să fie tot mai preocupați de o cât mai bună definire a profesiei lor, a instituțiilor lor și a rolului acestora în societate. Organizația *neguvernamentală* internațională Consiliul Internațional al Muzeelor (ICOM), chiar dacă este, de la înființarea sa, principalul consultant al organizației mondiale *guvernamentale* UNESCO pentru domeniul muzeelor, a fost, pentru mai bine de trei decenii de la crearea sa, un grup închis de specialiști, în care guvernele naționale aveau un cuvânt greu de spus. De 40 de ani încoace, însă, după ce a fost liberalizat accesul în organizație, numărul membrilor individuali a explodat, iar, astăzi, ICOM este cea mai mare organizație neguvernamentală culturală din lume. Procese de reorganizare profesională s-au desfășurat pe toate nivelurile, atât internațional, cât și național. Doar în interiorul ICOM există 122 de comitete naționale, 32 de comitete internaționale și șapte alianțe regionale, fără a mai socoti comisiile permanente și grupurile de lucru. Nu mai puțin de 22 de organizații muzeale sunt afiliate ICOM. La nivel european, pe de altă parte (și nu este întâmplător faptul că mă refer, în primul rând, la Europa, pentru că, deși numărul de muzee crește impresionant în China și pe continentul american, cea mai mare concentrare de muzee, raportate la teritoriu și populație și, în consecință, cel mai mare număr de specialiști care lucrează în muzee se înregistrează tot în Vechiul Continent), au apărut și s-au dezvoltat organizații naționale, reunite în Rețeaua Organizațiilor Muzeale Europene (NEMO), dar și organizații europene transnaționale, precum Forumul Muzeului European sau Academia Europeană a Muzeelor, ori precum pletora de organizații dedicate protejării patrimoniului cultural și natural (între care, multe se ocupă și de muzee) care s-au așezat sub umbrela cunoscutei Europa Nostra. Toată această țesătură organizațională, mai ales, dar nu exclusiv, europeană, arată un interes uriaș al specialiștilor pentru instituțiile muzeale în care lucrează, lucru reflectat și în multitudinea de organizații naționale. Faptul este cu atât

mai interesant cu cât cerințele de studii pentru ocuparea unui post de muzeograf par să se fi multiplicat până la evaporare. Acum o jumătate de secol, cei mai mulți muzeografi aveau studii de istorie, istoria artei, filologie sau științe ale naturii. Acum, este firesc să găsim în muzee psihologi, pedagogi, artiști, ingineri, economiști – oameni care ajung să depășească numeric pe cei care protejează fizic patrimoniul cultural, care îl identifică și îl cercetează: sunt cei care facilitează accesul publicului la acest patrimoniu. Chiar dacă acumularea de patrimoniu în muzee este o activitate al cărui capăt nu se poate imagina, atâta vreme cât omenirea continuă să creeze noi valori, a devenit evident faptul că muzeele depozitează cantități uriașe de bunuri culturale care nu sunt cunoscute publicului. Așa cum am spus, valoarea reală a acestora este zero, atâta vreme cât existența lor nu este conștientizată de public. Această operațiune, care presupune un efort conjugat pe măsură, a devenit prioritară. Implicit, specialiștii din muzee au înțeles că trebuie să se aplece în mai mare măsură asupra nevoilor cetățenilor, pentru că muzeele îndeplinesc, de fapt, un serviciu social. În acel moment – care, în majoritatea țărilor europene s-a petrecut în ultimul deceniu al secolului trecut – a devenit evident că muzeele trataseră publicul, până atunci, cu o oarecare lipsă de sensibilitate. De fapt, nu există un public uniform și inerent. Există categorii extrem de diverse, cu niveluri de pregătire diferite și cu așteptări deosebite. Țintirea mesajului prin calibrarea acestuia, astfel încât el să fie folositor, mai cu seamă, acelor segmente ale publicului care fuseseră neglijate, a început să devină o preocupare din ce în ce mai importantă pentru muzee. Acest lucru s-a întâmplat, cumva, și ca o contrapondere a valului de neoliberalism care marcase politicile publice europene spre sfârșitul Războiului Rece, și care făcuse ca mulți dintre vizitatorii potențiali ai muzeelor să renunțe la frecventarea acestora, pe măsură ce goana după venituri proprii cât mai mari, necesare pentru a suplini retragerea subvențiilor publice, făcea ca muzeele să introducă tarife prohibitive de acces și să se preocupe mai mult de propria lor supraviețuire, decât de nevoile comunităților.

De atunci încoace, politicile guvernamentale s-au tot schimbat, balansând între generozitatea de la începutul actualului mileniu, la gravele restrângeri provocate de criza din 2008 – 2012, și la revenirea care a premers actualei perioade de criză pandemică. Dar, în tot acest timp, preocuparea instituțiilor muzeale pentru îndeplinirea dezideratelor extrem de diverse ale publicului pare să fie un câștig permanent pentru muzee. Pe de altă parte, tocmai constrângerile economice, valul imigraționist constant – provocat de războaiele nesfârșite din Asia și din Africa –, dar și o schimbare tot mai profundă a societății, în sensul creșterii preocupărilor diverselor structuri ale societății civile pentru apărarea persoanelor dezavantajate social, au determinat creșterea presiunii asupra instituțiilor publice, pentru a se ocupa în mai mare măsură de intensificarea gradului de incluziune socială. Grupuri sociale tot mai mari au constatat că autoritățile publice fac prea puțin pentru eradicarea sărăciei, omniprezentă, dar în grade diferite, chiar și în țările bogate, pentru reducerea efectelor șomajului, pentru asigurarea unui acces egal la educație și la îngrijirea sănătății. La toate acestea, se adaugă starea de urgență climatică ce se constată în tot mai multe țări și care este de natură a afecta bunăstarea tuturor, dar, cu deosebire, a celor care au venituri prea mici pentru a se proteja de efectele încălzirii globale. În aceste condiții, muzeele nu au devenit doar actori sociali activi în eforturile comunitare pentru creșterea gradului de incluziune socială, ci și combatanți în lupta pentru egalitate și pentru acceptarea diversității culturale (sigur, nu este vorba doar despre diversitatea culturală, dar, în ultimă instanță, toate deosebirile dintre oameni – rasiale, etnice, religioase, de gen, sociale etc. – se exprimă cultural). Din depozitari ai un patrimoniu divers, muzeele au ajuns și promotori ai idealurilor de egalitate și dreptate socială – iar acest lucru nu se exprimă doar prin pioase fraze rostite la vernisaje, ci prin acțiuni concrete, desfășurate în medii defavorizate, în sprijinul celor pentru care accesul la resursele culturale nu este la fel de firesc și curent ca pentru favorizații economiei (fie ea socială sau nu) de piață, și prin deschiderea largă a porților instituțiilor muzeale pentru cei care, altfel, ar avea un acces limitat.

Lumea se schimbă sub ochii noștri, iar apariția unei organizații (inspirată de Lynn Forester de Rothschild) finanțate de mari corporații, care luptă pentru un „capitalism incluziv” poate părea ori o ciudățenie, ori o dovadă de ipocrizie, dar ea dovedește că există, încă, chiar și într-o societate mondializată extrem de divizată, resurse pentru empatie socială.

În acest tablou, care a devenit tot mai palpabil, mai ales, în Europa, în ultimele două decenii, presiunea exercitată de pandemie asupra structurilor sociale a făcut ca celebra „diviziune numerică” (prăpastia dintre, pe de o parte, populația care are acces la tehnologia informațională și beneficiază de avantajele acesteia, și, pe de altă parte, persoanele care nu au acces la această facilități) să devină tot mai vizibilă. Desigur, prețurile tot mai mici ale dispozitivelor *smart* și accesul tot mai larg la tehnologie prin creșterea gradului de „alfabetizare digitală” constituie niște câștiguri indiscutabile în sensul ștergerii acestor diferențe, dar prăpastia încă există. Totodată, a devenit evident că nu toate muzeele erau pregătite să facă față unei asemenea provocări. Gradul de digitizare a patrimoniului este complet inegal, chiar și la nivelul Uniunii Europene, de exemplu. Prezența celor peste 58 de milioane de bunuri culturale pe platforma *europena* nu este, nici pe departe, rodul unui efort proporțional. Din diverse motive, și la acest nivel, se înregistrează un fel de diviziune numerică, pe direcția nord-vest – sud-est.

În anul 2020, Ziua Internațională a Muzeelor a avut tema *Muzeele pentru egalitate: diversitate și incluziune*. În condițiile panicii create de primul val al pandemiei cu SARS-CoV-2, celebrarea evenimentului a fost pur simbolică. Dar, dincolo de acest moment, ceea ce ne interesează, cu adevărat, este locul pe care muzeele românești îl ocupă în tabloul universal, cu alte cuvinte, ce fac, în mod real, muzeele din România pentru egalitate socială, prin sprijinirea diversității și incluziunii.

Articolele din acest număr se ocupă, în cea mai mare măsură de efectul dublu pe care criza pandemică l-a avut asupra muzeelor din România: pe de o parte, a dus la diminuarea drastică a contactului fizic cu patrimoniul muzeal (se estimează că, în multe cazuri, pe timpul verii anului 2020, numărul de vizitatori

a reprezentat doar 10% din cel înregistrat în aceeași perioadă a anului 2019); pe de altă parte, muzeele au crescut spectaculos resursele umane și materiale pentru punerea în valoare în sistem *online* a aceluiași patrimoniu. De la începutul pandemiei, peste 11% din locuitorii României au vizitat, virtual, muzeele țării. Este un record de neimaginat, fie și în urmă cu doar un an. Dar ceea ce ar trebui să ne îngrijoreze, însă, este faptul că 55% din aceeași mare comunitate a rezidenților în România nu își propune să viziteze vreun muzeu, fizic sau virtual, acum sau în viitor. Pur și simplu, pentru mai mult de jumătate din populația României, muzeele nu reprezintă un obiect de interes.

De aici ar trebui, poate, să ne punem mai multe întrebări. Mai întâi, ar trebui să vedem în ce măsură, într-o democrație culturală, vizitarea muzeelor, frecventarea teatrelor și a bibliotecilor și, în general, orice altă activitate care are drept rezultat consumul cultural ar trebui să devină un fel de datorie morală. Accesul la cultură este un drept, moral și constituțional, nu o obligație. Pe de altă parte, o întrebare mult mai importantă ar fi aceea dacă societatea noastră, pe orice cale, se îngrijește să încurajeze accesul la cultură cu deosebire pentru copii, pentru tineri și pentru vârstnici, mai ales, pentru cei aflați în comunități defavorizate – de la locuitorii satelor grav depopulate și cei care trăiesc în comunități etnice minoritare compacte (mai ales, de romi), până la cei care trăiesc instituționalizat sau care sunt asistați social. În acest context, am putea vedea în ce măsură muzeele din România înțeleg să joace vreun rol în presupusul efort pe care îl fac autoritățile publice și societatea civilă pentru a încuraja consumul cultural. Nu te poți aștepta ca o comunitate cu un nivel scăzut de educație și fără apetență pentru cunoașterea resurselor culturale să fie un contribuitor net la bunăstarea socială, să inhibe atitudinile infracționale și să participe creativ la dezbateri privind viitorul națiunii. Fără investiții în resursele culturale nu pot exista rezultate. Dar resursele singure, fără efortul punerii lor în valoare, sunt, de asemenea, inutile.

Din păcate, teme precum incluziunea socială și diversitatea culturală nu constituie o preocupare permanentă a instituțiilor muzeale

din România. Nu este vorba doar despre o lipsă de reflectare a acestor teme în revistă, ci despre o neglijare reală a lor în proiectele muzeale, în programele minimale ale managerilor de muzeu. Desigur, asta nu înseamnă că nu există asemenea proiecte, dar ele, de cele mai multe ori, nu sunt rodul unor inițiative muzeale, ci, mai degrabă, ale finanțatorilor, fie că este vorba despre Comisia Europeană, despre statele care participă la Spațiul Economic European, sau chiar ale finanțatorilor români, fie că este vorba direct de Ministerul Culturii sau de AFCN. Muzeele, cel mai adesea, își adaptează proiectele doar pentru a fi eligibile pentru aceste finanțări. Desigur, nu discut despre excepții, ci despre imaginea generală. Specialiștii muzeelor românești au înțeles rolul proiectelor educaționale, de exemplu, precum și necesitatea de a capta atenția unui public cât mai numeros, au sesizat importanța creșterii gradului de digitizare a patrimoniului deținut, a diversificării ofertei către un public care, în mod obiectiv, este tot mai neuniform. Până la urmă, din perspectiva publicului, este mai puțin relevant dacă acest proces a avut loc la inițiativa instituțiilor sau a fost determinat de presiunea evaluărilor create de legiuitori. Important este că el s-a produs, a dat roade și a fost acceptat drept normă, așa cum este cazul cu activitatea curentă de identificare, de documentare, de cercetare, de conservare și de restaurare a patrimoniului. În ce măsură și muzeele din România vor conștientiza că sunt martorele unui val de schimbări sociale care se sprijină și pe instituțiile teaurizatoare de patrimoniu, ca pe o resursă pentru dezvoltare durabilă și pentru atingerea unor scopuri sociale, rămâne de văzut. Trăim un moment care poate fi unul de răscruce pentru rolul și locul pe care muzeul îl ocupă în societatea contemporană. Fie că sunt sau nu pregătite, muzeele românești vor lua parte și la această schimbare.

Dr. Virgil Ștefan NIȚULESCU

Redactor-Șef

revistamuzeelor@culturadata.ro

vsnitulescu@yahoo.co.uk